

ปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

Philosophy of Brahmanism-Hinduism

พระมหาเกรียงศักดิ์ กิตติปัญโญ*

Received: 6/04/2022

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, กรุงเทพมหานคร

Revised: 20/05/2022

Phramaha Kriangsak Kittipunyo

Accepted: 15/06/2022

Wat Ratchabophit Sathitmahasimaram, Bangkok, Thailand

DOI: 10.14456/jdl.2022.9

Corresponding Author Email: kriangsak.kit@gmail.com*

Cite: Kittipunyo, P. K. (2022). Philosophy of Brahmanism-Hinduism. *Journal of Dhamma for Life*, 27(1), 46-58.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คัมภีร์ที่สำคัญใน 3 สมัย คือ สมัย พระเวท คัมภีร์ที่สำคัญ คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท อถรรพเวท พราหมณะ อาร์ณยกะ และอุปนิษัท สมัยยติहासे มีคัมภีร์ 2 คัมภีร์ คือ รามายณะและมหาภารตะ สมัยปุราณะ มีความสำคัญที่สุดสำหรับ ศาสนาฮินดู ซึ่งคัมภีร์ปุราณะแบ่งเป็นมหาปุราณะและอุปปุราณะ มหาปุราณะมีทั้งหมด 18 คัมภีร์ คือ วิษณุปุราณะ ศิวปุราณะ มัตสยปุราณะ ภาควตปุราณะ ครุฑปุราณะ สกนทปุราณะ พรหมานทปุราณะ พรหม ไวรตปุราณะ ภวิษยปุราณะ มารกัณเฑยปุราณะ อัคนิปุราณะ วายุปุราณะ ปัทมปุราณะ กุรมปุราณะ พรหมปุราณะ ลิงคปุราณะ วราหปุราณะ และวามนปุราณะ ระบบปรัชญาของพราหมณ์-ฮินดู พบว่ามี 6 ประการ อันเป็น ลักษณะประจำของศาสนาฮินดู แม้ว่าสำนักทั้ง 6 นี้จะมีต้น กำเนิดและจุดประสงค์ที่แตกต่างกันแต่ก็ได้ถูก รวมไว้ในระบบเดียวกันโดย ถือว่าเป็นทางบรรลุการหลุดพ้นหรือมุกติได้เหมือนกันหมด ทรรศนะทั้ง 6 แบ่งออกเป็นกลุ่มกลุ่มละ 2 ได้แก่ นยายะ ไวเศษิกะ สางขยะ โยคะ และ มีมางสา เวทานตะ

คำสำคัญ: ปรัชญา; ศาสนาพราหมณ์; ศาสนาฮินดู

Abstract

This article aims to study philosophy of Brahmanism-Hinduism. The three important scriptures are the Vedic period, the Rigveda, the Samveda, the Yajurveda, the Atharvaveda, the Brahmana, the Aranyaka and the Upanishad. In the Itihasa period there were two scriptures, the Ramayana and the Mahabharata. The Purana period is the most important for Hinduism. The Purana is divided into the Maha Purana and the Upa Purana. There are 18 scriptures in the Maha Purana: Vishnu Purana, Shiva Purana, Matsya Purana, Bhakvata Purana, Garuda Purana, Skandha Purana, Brahmantha Purana, Brahma Vai Vora Purana, Bhavisya Purana, Marakande Purana, Akni Purana and Vayu Purana. Padma Purana, Kuram Purana, Brahma Purana, Linga Purana, Varaha Purana, and Vana Purana. The Brahmin-Hindu philosophical system finds six elements characteristic of Hinduism, although these six schools, having different origins and purposes, are united in one system. All of the six viewpoints are divided into two groups: Nyaya Vaiseika, Sangkha, Yoga, and Meemansa Vedanta.

Keywords: Philosophy; Brahmanism; Hinduism

1. บทนำ

ในสมัยโบราณแรกเริ่มเดิมทีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรียกกันว่า “สनाตนธรรม” แปลว่า “ศาสนาสนาตน” คำว่า “สนาตน” หมายถึง “เป็นนิรันดร์” คือไม่มีสิ้นสุด ไม่รู้จักตายเรื่อย ๆ เสมอ ๆ นอกจากนั้นยังแปล ได้อีกอย่างหนึ่งเมื่อแยกพยางค์ออกแล้ว คือ “สนา” แปลว่า ไม่รู้จักตาย หรือเป็นนิรันดร์ กับ “ตน” แปลว่า กาย เมื่อรวมกันเข้าแล้วแปลตามศัพท์หรือแปลโดยพยัญชนะว่า “กายอันไม่รู้จักตาย” แปลเอาความหมายถึงพระวิษณุ หรือกายอันไม่รู้จักตายกล่าวคือพระวิษณุ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2567) เพราะฉะนั้นสนาตนธรรมจึงเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า วิษณุธรรม คือ คำสั่งสอนของพระวิษณุเป็นเจ้า นั่นเอง ครั้นเวลาล่วงเลยมาหลายพันปี ศาสนานี้ได้มีชื่อเรียกกันในหลายชื่อว่า “ไวทิกธรรม” “อารยธรรม” “พราหมณธรรม” “ฮินดูธรรม” หรือ “หินธุธรรม” ปัญหาชื่อว่า “สนาตนธรรม” เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยไหนนั้น ความจริงในโลกนี้ก็ยังไม่เคยมีใครสามารถตอบได้อย่างถูกต้องถ้อยแท้เลย ได้แต่สันนิษฐานและอภิปรายให้ความเห็นกันไปต่าง ๆ ตาม ทรรศนานุทรรศนะแห่งตนๆ ในคัมภีร์พระเวท ตอน

หนึ่งกล่าวไว้ว่า “สนาตนธรรม” เป็นธรรมทั้งอนาติและเนติ แปลว่าไม่มีต้นหรือไม่สามารถหาตอนปลายได้ หรือไม่รู้จบ กล่าวสรุป สนาตนธรรม คือ ธรรมะอันไม่มีต้นและไม่มีปลายด้วย แต่อย่างไรก็ตามศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เชื่อถือกันว่า “สนาตนธรรม” เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกเริ่มต้นสร้างโลกแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นเวลาที่นานแต่กระนั้นก็ยังนับจำนวนปีได้ถึงเลข 15 ตัว คือ 155,528,643,893,085 (หนึ่งร้อยห้าสิบล้านห้าแสนสองหมื่นแปดพันหกร้อยสี่สิบสามล้านแปดแสนเก้าหมื่นสามพันแปดสิบห้า) ตามหลักในคัมภีร์โหราศาสตร์ “สุริยสิทธานตะ” การนับเช่นนี้ในภาษาฮินดีเป็นภาษาราชการภาษา คือภาษากลางแห่งชาติของประเทศอินเดีย (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2561)

2. ความเป็นมาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาฮินดูมีจุดเริ่มต้นเมื่อชาวอารยะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ฮินดู” เมื่อราว 3,500 กว่าปีมาแล้ว แม่น้ำสินธุปัจจุบันมีต้นน้ำเกิดจากภูเขาหิมาลัยในเขตประเทศอินเดียไหลผ่านประเทศปากีสถานไปลงทะเลอาหรับ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2551) ชาวอารยะมีคัมภีร์ทางศาสนาที่เก่าแก่ ที่สุดในโลกเรียกว่า เวตะ หรือพระเวท แรกทีเดียวมีเพียง 3 คัมภีร์ คือ ฤคเวท สามเวท และยชุรเวท ต่อมาคัมภีร์อถรรพเวทเพิ่มอีกคัมภีร์ เชื่อกันว่าคัมภีร์พระเวทไม่ใช่คัมภีร์ที่มนุษย์แต่งขึ้นแต่เป็นคัมภีร์ที่พวกฤาษีได้ยินมาโดยตรงจากพระเป็นเจ้า คัมภีร์นี้จึงมีชื่อเรียกรวมๆ ว่า ศรุติ “การได้ยิน” ผู้ที่ได้ยินคือ ฤาษีผู้มีญาณพิเศษ เหนือมนุษย์ธรรมดา ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่สืบทอดมาจากศาสนาที่นับถือคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา จึงเป็นศาสนาที่ไม่มีศาสดาเป็นผู้ก่อตั้งศาสนาเหมือนศาสนาอื่น ๆ ทั่วไป บางครั้งชาวฮินดูจะเรียก ศาสนาของตนว่า สนาตนธรรม แปลว่า ศาสนาที่มีมาแต่เนิ่นนัยกาล คือ มีมาแต่ดั้งเดิมไม่มีใครรู้ว่าเริ่มต้นเมื่อไร ซึ่งศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่ประชาชนส่วนใหญ่ของอินเดียนับถือ (Basham, 2559)

สัญลักษณ์สำคัญที่สุดคือ ตัวอักษรที่อ่านว่า “โอม” มาจาก อ + อุ + มะ เป็นแทนพระตรีมูรติเทพ คือ อ แทนพระนารายณ์หรือพระวิษณุ อุ แทนพระพรหมมา ม แทนพระศิวะหรือพระอิศวร เมื่อรวมกันเข้าเป็น อักษรเดียวกลายเป็นอักษร “โอม” แทนพระปรมาตมน์ พระเจ้าสูงสุด ไม่มีตัวตน สัญลักษณ์นี้ทุกนิกาย ทุกลัทธิ ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ต้องใช้เป็นประจำ

3. ข้อปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

คนที่เราจะเรียกว่าเป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู อย่างแท้จริงต้องทำหน้าที่และมีความรับผิดชอบ ตามขั้นตอนของชีวิตที่เรียกว่า “อาศรม” ที่คัมภีร์ทางศาสนากำหนดไว้ นอกเหนือจากหน้าที่และความรับผิดชอบ ตามอาชีพปกติธรรมดาของตนแล้ว จะต้องทำหน้าที่ 7 ข้อ (กรมการศาสนา อนุกรรมการส่งเสริมกิจการศาสนาและศาสนิกสัมพันธ์, 2561) ต่อไปนี้

1) บูชาเทพประจำครอบครัว (อิศภูเทวดา) โดยใช้บทสวดบูชาที่ใช้ประจำทุกวัน ทำสมาธิ ไปหาพระที่เทวาลัย เดินทางไปแสวงบุญยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การกระทำอย่างนี้มีความสำคัญเพราะจะช่วยให้ศาสนิกมีใจจดจ่อกับพระเจ้าตลอดเวลาไม่ว่าจะทำกิจกรรมใด ๆ

2) ศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา แล้วดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิต ที่เกี่ยวกับสังคมภายนอกให้เป็นไปตามคำสอน ของคัมภีร์ทางศาสนา จดจำให้ได้เสมอว่ามนุษย์มีจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการ มีหน้าที่ต้องชำระ 3 ประการ และมีช่วงชีวิตซึ่งเรียกว่า อาศรม 4 ช่วง ต้องใช้หลักศีลธรรมทางศาสนากำกับการดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมาย ของชีวิต 4 ประการ คือ ธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ

3) เชื่อในคำสอนที่สืบทอดกันต่อ ๆ มา

4) เชื่อว่าเทพจำนวนหลายองค์ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรีที่แท้จริงคือรูปหลายรูปของพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์เดียว และเชื่อว่าแนวทางปฏิบัติทางศาสนาที่แตกต่างกันแต่ก็มุ่งไปยังจุดหมายเดียวกัน คือพระเป็นเจ้า สูงสุดองค์เดียว เหมือนกับเส้นรัศมีของวงกลมที่ทุกเส้นมุ่งไปที่จุดศูนย์กลางจุดเดียว

5) ให้ความเคารพนับถือผู้มี ผู้บรรลุนิพพาน นักพรต ทั้งที่เป็นบุรุษและสตรี ให้ความเคารพนับถือครู พ่อแม่ และคนสูงอายุ

6) ให้ความช่วยเหลือคนที่ขาดแคลนสิ่งของจำเป็นในชีวิตคนพิการที่ช่วยตัวเองไม่ได้ คนป่วย คนยากจน คนที่ด้อยโอกาส

7) ต้อนรับแขกด้วยความรัก ความนับถือ และพร้อมที่จะบริการให้ความสะดวก ผู้นับถือศาสนาที่เคร่งจะต้องทำกิจทางศาสนาประจำวันซึ่งเรียกว่า “ปัญจมหายัญญะ” คือการบูชาที่ยิ่งใหญ่ 5 ประการ ได้แก่

7.1) พรหมยัญญะ จะต้องท่องคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์ทางศาสนาอื่น ๆ ทุกวัน การปฏิบัติเช่นนี้ จะช่วยให้ไม่ลืมสิ่งที่ร่ำเรียนมาช่วงเป็นพรหมจาริน (ช่วงที่เป็นนักเรียน) เป็นการรักษาความรู้เก่า และเพิ่มความรู้ใหม่

7.2) ปิตุชฌณะ นึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วทุกวัน เพื่อให้คนเราแต่ละคนรู้ว่าตนเองมีหน้าที่รักษาทำนุบำรุงและสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

7.3) เทวชฌณะ ระลึกถึงพระเป็นเจ้าโดยการสวดมนต์ทุกวันและทำสมาธิ

7.4) ภูตยชฌณะ ให้อาหารแก่คนที่หิวโหย ขอนี้มุ่งที่จะให้ทุกคนพัฒนาความมีน้ำใจในการที่จะแบ่งปันผู้อื่น ธรรมข้อนี้เป็นธรรมที่สูงที่สุดสำหรับทุกอาศรม หรือ ขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ภูตยชฌณะรวมการเอาใจใส่ดูแล สัตว์และพืชไว้ด้วย ถ้าปฏิบัติข้อนี้ได้ทุกวัน ก็จะเป็นการรักษาสังแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

7.5) นรยชฌณะ ให้ความรัก ความเคารพ นับถือแขกผู้มาเยือน ขอนี้ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติที่ผู้นับถือ ศาสนาฮินดูและผู้เป็นเจ้าของบ้านจะต้องทำคือจะต้องให้การต้อนรับแขกผู้มาเยือนอย่างดีที่สุด ถือว่าแขกผู้มาเยือน เปรียบเหมือนเทพ

4. คัมภีร์ หลักความเชื่อ หลักธรรมคำสอน

คัมภีร์ที่ผู้นับถือศาสนาฮินดูนับถือมีจำนวนมากมายไม่สามารถจะกล่าวได้ทั้งหมด ดังนั้นเพื่อให้เกิด การรับรู้อย่างกว้าง ๆ จึงขอกล่าวเฉพาะคัมภีร์ที่สำคัญใน 3 สมัย (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ และ พระรัตนะ แก้ว, 2560) คือ

1) สมัยพระเวท คัมภีร์ที่สำคัญ คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท อถรรพเวท พราหมณะ อาร์ณยกะ และอุปนิษัท

2) สมัยยติहाสะ มีคัมภีร์ 2 คัมภีร์ คือ รามายณะและมหาภารตะ แต่ในคัมภีร์มหาภารตะมีคำสอน ของพระกฤษณะแทรกอยู่ คำสอนดังกล่าวมีชื่อว่า “ภควัทคีตา” เป็นคำสอนที่ชาวฮินดูไม่ว่าจะอยู่นิกายใด ให้ความนับถืออย่างสูง

3) สมัยปุราณะ มีความสำคัญที่สุดสำหรับศาสนาฮินดู ซึ่งคัมภีร์ปุราณะแบ่งเป็นมหาปุราณะและอุปปุราณะ มหาปุราณะมีทั้งหมด 18 คัมภีร์ คือ วิชาปุราณะ ศิวปุราณะ มัตสยปุราณะ ภาควตปุราณะ ครุฑปุราณะ สกนทปุราณะ พรหมานทปุราณะ พรหมไวรตปุราณะ ภวิษยปุราณะ มารกัณเฑยปุราณะ อัคนิปุราณะ วายุปุราณะ ปัทมปุราณะ กูรมปุราณะ พรหมปุราณะ ลิงคปุราณะ วราหปุราณะ และวามนปุราณะ และในคัมภีร์อุปปุราณะ ซึ่งมีเป็นจำนวนนับร้อย ในยุคนี้นักศาสนาฮินดูแบ่งออกเป็นสองนิกายอย่างชัดเจน คือ นิกายที่นับถือ

พระศิวะเป็นพระเจ้าสูงสุด เรียกว่าไศวะ และนิกายที่นับถือพระวิษณุเป็นพระเจ้าสูงสุดเรียกว่า ไชวณะ ข้อแตกต่างระหว่างสองนิกายคือ ฝ่ายไศวะบูชาศิวลึงค์ (ศิวลึงค์หรือศิวลึงค์ เป็นวัตถุทรงกลมอาจจะทำด้วยหิน โลหะ หินมีค่า ไม้ ดิน ตั้งอยู่บนฐานที่เรียกว่า “โยนิ” ศิวลึงค์เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่ชาวฮินดูไศวนิกายถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุด จะประดิษฐานไว้ในเทวาลัยตรงส่วนที่เรียกว่า ครรภคฤหะ อันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพหรือสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สำคัญที่สุด) ส่วนฝ่ายไชวณะบูชาอวตารปางต่างๆ ของพระวิษณุ ปางที่ได้รับการเคารพนับถือมากที่สุด คือ พระราม และพระกฤษณะ ชาวไทยส่วนใหญ่รู้จักพระองค์ในนามว่า “พระนารายณ์” ผู้นับถือศาสนาฮินดูไชวณนิกายถือว่า พระองค์เป็นพระเจ้าสูงสุด แต่พระวิษณุในรูปที่ต้องเกี่ยวข้องกับโลกเป็นหนึ่งในตรีมูรติ (วิษณุ ศิวะ พรหม) มีหน้าที่รักษาจักรวาลที่พระพรหมได้สร้างขึ้นก่อนที่จะถูกพระศิวะทำลายในที่สุด

คัมภีร์ใน 3 สมัยนี้ เป็นคัมภีร์ที่ใช้ภาษาสันสกฤตทั้งสิ้น ผู้ที่รู้ภาษาสันสกฤตและสามารถประกอบพิธี ทางศาสนาฮินดูคือพราหมณ์เท่านั้น ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ได้มีการแต่งคัมภีร์และบทสวดบูชา พระเป็นเจ้าและเทพเจ้าด้วยภาษาท้องถิ่นเพื่อให้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีความเข้าใจศาสนาที่ตนนับถือได้ง่ายขึ้น คัมภีร์ที่สำคัญหลักยุคปุราณะคือ คัมภีร์รามจรีตมานัส ซึ่งเป็นเรื่องราวเกียรติที่แต่งด้วยภาษาอวธี ผู้ที่นับถือ ศาสนาฮินดูนิกายไชวณะจะให้ความเคารพนับถือคัมภีร์นี้มาก

หลักความเชื่อ ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่เชื่อในพระเจ้า พระเจ้ามีชื่อเป็นภาษาสันสกฤตว่า พรหม หลักธรรมคำสอน หลักปฏิบัติพื้นฐานจุดมุ่งหมายของชีวิตตามแนวทางของศาสนาฮินดูมี 4 ประการ คือ

- 1) อรณะ หรืออรรณะ การแสวงหาทรัพย์เพื่อการดำรงชีวิตภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
- 2) ธรรมะ หรือธรรมะ การดำรงชีวิตภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
- 3) กามะ การแสวงหาความสุขทางโลก ภายใต้กรอบคำสอนทางศาสนา
- 4) โมกษะ ในที่สุดต้องแสวงหาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

จุดมุ่งหมาย 3 ข้อแรก ต้องการให้ศาสนิกดำรงชีวิตทางโลกเต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่ต้องอยู่ภายใต้ กรอบคำสอนทางศาสนาของตนแต่เมื่อมีความสุขอย่างมีศีลธรรมในระดับโลกแล้ว ศาสนิกจะต้องแสวงหา เป้าหมายอันสูงสุดของชีวิตคือความพ้นไปจากการตายแล้วเกิด ซึ่งเป็นผลของกรรมหรือการกระทำทุกอย่างในโลก ต้องคำนึงอยู่เสมอว่าทุกอย่างในโลกเป็นสิ่งไม่คงอยู่ชั่ววันนิรันดร์ อยู่ภายใต้กฎ

ธรรมชาติที่ว่าเกิดขึ้นคงอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในที่สุดก็สูญสลายไป สิ่งที่เป็นนิรันดร์คือความเจริญสูงสุดหรือพระเป็นเจ้า

5. ปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู

ในสมัยแรกๆ ของคริสต์ศักราชหรืออาจจะก่อนหน้านั้นได้มีการแบ่ง สำนักตามทัศนะของสำนักนั้นๆ มีชื่อเรียกว่า ษัทธิหรือนักพรต 6 ประการ อันเป็นลักษณะประจำของศาสนาฮินดู แม้ว่าสำนักทั้ง 6 นี้จะมีต้น กำเนิดและจุดประสงค์ที่แตกต่างกันแต่ก็ได้ถูกรวมไว้ในระบบเดียวกันโดย ถือว่าเป็นทางบรรลุการหลุดพ้นหรือมukti ได้เหมือนกันหมด พรตศนะทั้ง 6 แบ่งออกเป็นกลุ่มกลุ่มละ 2 ได้แก่ นยายะ-ไวเศษิกะ สางขะ-โยคะ และ มีมาสา-เวทานตะ

นยายะ (การใช้เหตุผลวิเคราะห์) ค่อนข้างเป็นสำนักด้านตรรกะ และญาณวิทยามากกว่าที่จะเป็นเทววิทยา หากมองย้อนไปถึงอาจารย์ของสำนักนยายะก็คืออักษปาตะเคาตมะ สูตรหรือคำพังเพยซึ่งถือว่าอักษปาตะเคาตมะแต่งคงจะเก่าไม่เกินคริสต์ศักราช ตรรกะถูกดึงเข้ามาในระบบในฐานะเป็นวิธีการเพื่อบรรลุความหลุดพ้น โดยให้เหตุผลว่าเมื่อเกิดความคิดที่ชัดเจน และการโต้แย้งด้วยเหตุผลเท่านั้น คือวิธีการที่จะบรรลุการหลุดพ้นได้อย่าง แท้จริง ดังนั้น พื้นฐานด้านศาสนาที่เป็นแก่นจริงๆ ก็คือระบบที่ยึดหลักเหตุผล

ไวเศษิกะ (ลักษณะเฉพาะของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง) เป็นสำนักที่เสริมให้สำนักนยายะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งบางทีอาจจะเก่ากว่านยายะด้วยซ้ำ สองสำนักได้รวมตัวกันเป็นสำนักเดียวในยุคกลางของอินเดีย นยายะเน้นเรื่องตรรกะในขณะที่ไวเศษิกะสนใจเรื่องพิธีกรรมมากกว่าเทววิทยา คัมภีร์ที่เก่าที่สุดของสำนักนี้คือสูตรที่ถือกันว่า อุลูกะ กณาทะ เป็นผู้แต่งซึ่งเป็นบุคคลที่ถูกเล่าไว้เหมือนนิทาน สูตรนี้มีคนแต่งภาษาละอริบายหลายคนที่สำคัญที่สุดคือ ประหัสตปาตะ ซึ่งอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 หลักคำสอนของไวเศษิกะมีความ เห็นร่วมกับความเห็นในศาสนาไชนะ และความเห็นในพุทธศาสนาบางสำนัก คือธรรมชาติเป็นปรมาณู และปรมาณูนั้นแตกต่างจากชีวะหรืออาตมัน แต่ปรมาณูก็เป็นเครื่องมือของชีวะหรืออาตมัน ส่วนที่เป็นธาตุ ประการคือ ดิน น้ำ ลม แสง อากาศ มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง (วิเศษะ) แตกต่างจาก ทรัพย์ที่เหลือ 4 ประการซึ่งไม่มีปรมาณู คือ กาลเวลา ทิศ ชีวะหรืออาตมัน และมนัสหรือใจ ปรมาณูเป็นสิ่งที่อยู่ชั่วนิรันดร์ แต่เมื่อถึงยุคประลัยคือเมื่อ สิ้นอายุขัยของพระพรหมา ปรมาณูจะแยกตัวออกจากกันเป็นผลทำให้ทุกสิ่ง ทุกอย่างถูกทำลายสิ้น พระพรหมองค์ใหม่จะใช้ปรมาณูที่เป็นของเดิมสร้างทุกอย่างขึ้นมาใหม่

ดังนั้น ไวเศษกะจึงคาดคิดเอาว่าสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงมีสองสิ่งคือ ทรัพย์และชีวะหรืออาตมัน และยังประกาศอีกว่าจะมีการหลุดพ้นได้ต้องอาศัยการเห็นโลกตามสภาวะที่เป็นจริง คือเห็นว่าปริมาณแตกต่างจาก อาตมัน

สาขขยะ (การนับ) บางทีอาจจะเป็นพระศณะเก่าที่สุดในบรรดา พระศณะทั้ง ๖ เนื่องจากถูกกล่าวถึงในภควัทคีตา และรูปเก่าของสาขขยะถูกพบในคัมภีร์อุปนิษत् ผู้ก่อตั้งที่เล่ากันไว้เป็นนิทานคือ ฤๅษีภีละ แต่คัมภีร์ที่เก่าที่สุดที่ติดมาถึงพวกเรา คือ สาขขยการิกา ของอิศวรฤๅษณะ ซึ่งบางทีอาจจะมียุอายุอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๔ สาขขยะคล้ายกับศาสนาโซเนตรงที่มีความคิดที่ว่าสิ่งที่มีอยู่จริงมีเพียงสองอย่าง และมีความคิดว่าไม่มีพระเจ้า (อเทวนิยม) เหมือนกัน สาขขยะสอนว่า ตัตตวะมีจำนวน 25 ซึ่งในจำนวนนั้น ประกฤติเป็นตัตตวะลำดับที่ (1) ซึ่งในภาษาอังกฤษแปลว่า “matter” การสร้าง โลกซึ่งตามความคิดของ สาขขยะน่าจะเรียกว่าการวิวัฒนาการมากกว่า ไม่ได้เกิดจากการทำงานของเทพองค์ใดแต่เกิดจากธรรมชาติที่อยู่ในตัวประกฤติเอง ประกฤติวิวัฒนาการเป็น (2) พุทธิ (ความเฉลียวฉลาด เรียกอีกชื่อหนึ่ง ว่า มหัต สิ่งยิ่งใหญ่) จากนั้น (3) อหังการ (ความรู้สึกตัวว่ามีตัวข้า) จึงถูก สร้างขึ้น ประกฤติจริงๆ แล้ววิวัฒนาการเป็นเทพที่ไม่อยู่นิ่งๆ ผ่านทางอหังการ ตันมาตระ (ธาตุละเอียด) 5 ประการได้ปรากฏตัวออกมา ตันมาตระคือ สิ่ง ๆ หนึ่งที่มองเห็นไม่ได้มีลักษณะเหมือนอีเทอร์มากที่สุดได้แก่ (4) อากาศ (5) ลม (6) แสง (7) น้ำ และ (8) ดิน จากธาตุหยาบ (มหาภูต) 5 ประการนั้น ปรากฏออกมาจากตันมาตระ (9-13) อหังการใช้ธาตุหยาบทั้ง 5 สร้าง ชญาเนนทรีย์ (เครื่องมือใช้เพื่อการรับรู้เมื่อวัตถุภายนอกสัมผัสกับประสาท ต่างๆ เช่น ตา เป็นต้น) ซึ่งมี 5 ประการ ได้แก่ (14) การได้ยิน (15) การสัมผัส (16) การมองเห็น (17) การรู้รส และ (18) การรู้กลิ่น และสร้างเครื่องมือ ใช้เพื่อการทำงาน กรรเมนทรีย์ ซึ่งมี 5 ประการ ได้แก่ (19) การพูด (20) การจับ (21) การเดิน (22) การถ่ายเทของเสีย (23) การสืบพันธุ์ ชญาเนนทรีย์จะตรงกับตันมาตระตามลำดับดังนี้ คือ การได้ยินตรงกับอากาศ เป็นต้น สุดท้ายอหังการจึงสร้างตัตตวะลำดับที่ (24) คือ มนัส (ใจ) ขึ้น ถือว่าเป็นตัวรับรู้ตัวที่ 6 เป็นตัวที่อยู่ระหว่างกลางสำหรับเชื่อมสิ่งที่ยื่นนอกตัวเรา กับประสาทสัมผัสที่อยู่ในตัวเรา ตัตตวะทั้ง 24 เป็นส่วนประกอบหลักของโลก หลักคำสอนอันน่าทึ่งและโดดเด่นของสาขขยะเกี่ยวกับวิวัฒนาการของโลกนี้ เมื่อตีความโดยภาษาง่ายๆ ก็คือร่างกายที่อหังการสร้างขึ้น เมื่อว่าตาม พื้นฐานแล้วก็เป็นเพียงวัตถุธาตุที่มาจากประกฤติ

นอกจากนี้ยังมีตัตตวะอีกตัตตวะหนึ่งซึ่งเป็นตัวที่ 25 คือ “ปุรุชะ” ตามตัว อักษรหมายถึง “บุคคล” ชีวะหรืออาตมัน ปุรุชะในจักรวาลมีจำนวนนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกับชีวะหรืออาตมันในศาสนา

โชนะ บุรุษมีความเท่าเทียมกันหมดและมีอยู่ชั่ววินาทีเป็นผู้เห็นการวิวัฒนาการของประภคติ บุรุษไม่ต้องพึ่งประภคติและประภคติกไม่ต้องพึ่งบุรุษต่างก็เป็นอิสระแก่กัน จักรวาลในสงขยะก็คล้ายๆ กับจักรวาลที่เรารู้จักคือถูกมองเห็นว่าไรบุรุษโดยสิ้นเชิง แต่ได้วิวัฒนาการแบบเดียวกับจักรวาลที่เรารู้จัก เพราะความเฉลิยฉลาค (พุทธ) ลักษณะประจำตัว (อหังการ) และใจ (มนัส) ไม่ใช่ตัวบุรุษ แต่ถึงกระนั้นก็ตามบุรุษก็ไปเกี่ยวข้องกับประภคติโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ความหลุดพ้นของบุรุษจะมีได้ก็ต่อเมื่อรู้ว่าตัวเองไม่ใช่สิ่งเดียวกับประภคติ

ลักษณะของปรัชญาสงขยะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือคำสอนเรื่องคุณะ ที่มีส่วนประกอบ 3 ประการ คุณะที่เป็นเหตุให้เกิดความตึงม (สตัตวะ) คุณะ ที่เป็นเหตุให้เกิดอารมณ์รัก อารมณ์เกลียด (รหัส) และคุณะที่เป็นสาเหตุให้เกิดความงิเซลามิตทิบ (ตมัส) ในภวะที่ยังไม่เกิดการวิวัฒนาการ คุณะทั้งสามจะอยู่ในจักรวาลส่วนที่เป็นวัตถุ (ประภคติ) ในภวะสมดุแต่เมื่อโลกเริ่มการวิวัฒนาการ คุณะใดคณะหนึ่งในสามคุณะนั้นจะพยายามแสดงอำนาจ เหนือคุณะอื่นๆ ที่มีอยู่ในวัตถุต่างๆ หรือสิ่งมีอยู่ต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มี ชีวิต จำนวนมากน้อยของคุณะแต่ละชนิดที่มีอยู่ในสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตจะเป็นตัวอธิบายว่าสิ่งนั้นมีสิ่งตึงมหรือชั่วร้ายมากน้อยอย่างไร สัตวคุณะเป็นด้านตึงมมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตทุกอย่างเป็นตัวที่โน้มนำไปสู่ความสตัต ความจริง ปัญญา ความงาม ความดี รโชนคุณ (รหัส+คุณะ) อยู่ในทุกอย่างที่ชั่วร้าย มีความรุนแรง ความมีพลัง ความขยันขันแข็ง ไม่อยู่นิ่ง ส่วนตมคุณะ (ตมัส+คุณะ) จะพบในสิ่งที่มีตึงม งิเซลา ชิมเศร่า รู้สึกแย ไม่มี ความสุข คุณะทั้งสามที่รวมกันอยู่เป็นหนึ่งเดียวนี้มีผลต่อชีวิตและความนึกคิด ของชาวอินเดียหลายด้าน อิทธิพลของคุณะทั้งสามนั้นนอกสำนักปรัชญา สงขยะจะรับไว้เป็นของตนก็จริง แต่ก็ได้เข้าไปอยู่ในความคิดทางปรัชญา สาขาอื่นๆ ของอินเดียด้วย

ความคิดที่ว่าสิ่งที่จริงแท้มีเพียงสอง คือบุรุษและประภคติ และความคิดที่ว่าพระเจ้าไม่มี อันเป็นความคิดหลักของปรัชญาสงขยะได้เปลี่ยนไปเล็กน้อยในยุคกลางของอินเดีย เพื่อไม่ให้ขัดแย้งจนเกินไปกับปรัชญาที่เชื่อว่าพระเป็นเจ้าสูงสุดมีเพียงองค์เดียวและความเชื่อว่ามีเทพ ตามรูปศัพท์ “บุรุษะ” แปลว่า “ผู้ชาย” และ “ประภคติ” เป็นเพศหญิง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ประภคติได้รับการนึกถึงเป็นตัวบุคคลคือให้เป็นชายาของบุรุษโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาสัทธิตันตระ บุรุษดั้งเดิมซึ่งไม่อาจจะทำอะไรได้กลายเป็นตัวพลังที่ให้งาเนิด และปรัชญาสงขยะซึ่งเดิมจิตตึดไม่ร้อนแรงและใส่ใจในเรื่องหุมหิมเมื่อได้เปลี่ยนไปจากเดิมมากได้กลายเป็นสมบัติส่วนรวมของศาสนาอินเดียที่คนนิยมนับถือกันแพร่หลายในสมัยหลัง

โยคะ ชื่อของทรรศนะที่ 4 เป็นชื่อที่รู้จักกันดีในประเทศตะวันตกและมีความสัมพันธ์ด้านศัพท์มูลวิทยากับคำภาษาอังกฤษ ว่า “yoke” คำนี้อาจจะแปลง่ายๆ ว่า “การทำให้จติดมีวินัย” หรือ “การนำจิตมาใช้งาน” คำนี้ใช้อย่างหลวมๆ เพื่อหมายถึงการฝึกตนและการทรมานร่างกายทางศาสนาทุกอย่างของอินเดีย คนที่ปฏิบัติอย่างจริงจังขันจะเรียกว่าโยคี ในความหมายที่กว้างนี้โยคะจึงเป็นส่วนหนึ่งของทุกนิกายศาสนาของอินเดีย แต่โยคะก็เป็นชื่อของสำนักปรัชญาสำนักหนึ่งอย่างชัดเจน สำนักนี้เน้นการฝึกจิตเพื่อความหลุดพ้นเป็นสำคัญ คัมภีร์หลักของสำนักนี้คือ โยคสูตรของปตัญชลี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นคนเดียวกับปตัญชลีผู้แต่งคัมภีร์ไวยากรณชื่อ ปตัญชล มหาภาษยะซึ่งมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสต์ศักราช แต่สูตรตามที่เห็นในรูปปัจจุบันอาจจะมีอายุหลังจากนั้นหลายศตวรรษ

ความคิดทางปรัชญาของสำนักโยคะมีความใกล้เคียงกับความคิดของ สำนักสางขยะมาก แต่โยคะแตกต่างจากสางขยะก็ตรงที่โยคะนำเทพองค์หนึ่งเข้ามา เทพของโยคะองค์นี้มีชื่อว่า อีศวร ไม่ใช่ผู้สร้างโลก แต่เป็นปุระที่สูงสุด และไม่เคยที่จะข้องเกี่ยวกับประภคตเลย เป็นเทพที่มีอยู่ชั่วนิรันดร์ ดังนั้น เทพของโยคะจึงเหมือนกับพระพุทธรูปเจ้าของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือ เหมือนพระตรีถังกรของศาสนาไชนะที่มีชื่อโด่งดังที่ไม่มาเกี่ยวข้องกับผู้กราบไหว้บูชาแต่เป็นเพียงตัวอย่างที่มีคุณค่า อีศวรถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์พิเศษในอักษรโอม ซึ่งสำนักโยคะให้ความเคารพสัญลักษณ์โอมมาก เพราะโอมทำให้รู้จักความบริสุทธิ์ที่ละเอียดยิ่งของปุระที่ช่วยในการทำสมาธิ แต่ต่อมาไม่นานความคิดเกี่ยวกับเทพในสำนักโยคะพัฒนาไป และพระเป็นเจ้าในคัมภีร์ของสำนักโยคะในสมัยหลังก็แตกต่างจากพระเป็นเจ้าของสำนักปรัชญาอื่นๆ เพียงเล็กน้อย

มีมางสา (การแสวงหาคำตอบ) มีความเป็นมาที่แตกต่างจากระบบ ปรัชญาอื่นๆ ก็ตรงที่สำนักนี้ไม่เชิงจะเป็นสำนักที่มุ่งความหลุดพ้นแต่เป็นสำนักที่มุ่งอธิบาย จดประสงคั้งเดิมของมีมางสา คือ ต้องการจะอธิบาย พระเวท และโดยความเป็นจริงก็คือความคิดในคัมภีร์พราหมณะที่หลงเหลืออยู่ งานที่เก่าที่สุดของสำนักนี้คือสูตรของไซมิน (อาจจะราว 2 ศตวรรษ ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าพระเวทเป็นสิ่งที่เป็นนิรันดร์ มีอยู่ด้วยตนเอง เป็นคัมภีร์ที่ถูกต้องไม่มีสิ่งที่มีผิด และพยายามที่จะป้องกัน รักษาความเป็นคัมภีร์ที่ผู้ที่มาภายหลังใดๆ ไม่สามารถจะคัดค้านได้ นี่จึงนำไปสู่การพัฒนาบางอย่างทางด้านวิชาตรรกศาสตร์ (หลักเหตุผล) วิชาค้นหา ความจริงด้วยการโต้แย้งกันด้วยเหตุผล และหลักวิชาด้านความหมายของคำพูดขึ้นในสำนักนี้ ศพรสวามิน (คริสต์ศตวรรษที่ 6) เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาปราชญ์ของสำนักนี้เป็นผู้รับผิดชอบเรื่องกฎเป็นส่วนใหญ่ สำนักพัฒนาขึ้นเป็นสำนักทาง

ปรัชญาเพื่อความหลุดพ้นอย่างเต็มที่จริงๆ ก็ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 และ 8 ซึ่งมีหลักฐานที่ปรากฏว่าต้องทำการเคารพ พระเวท และปฏิบัติตามกฎของพระเวท ถึงราวสมัยของกุมาริละ (คริสต์ศตวรรษที่ 8) สำนักมีมางสาเริ่มรวมตัวเข้ากับสำนักเวทานตะ

เวทานตะ (ส่วนสุดท้ายของพระเวท) เวทานตะมีอีกชื่อหนึ่งว่า อุตตรมีมางสา (มีมางสาส่วนหลัง) เป็นสำนักที่สำคัญที่สุดของทั้ง 6 สำนัก และสาขาเล็กๆ ของสำนักนี้หลายสาขาได้สร้างลักษณะเฉพาะตัวขึ้นหลาย ลักษณะอันเป็นรูปลักษณะของศาสนาฮินดูสำหรับปัญญาชนยุคใหม่ คัมภีร์ที่เป็นหลักของเวทานตะคือ พรหมสูตร ของพาทรายณะ ซึ่งเขียนขึ้นในตอนต้น คริสต์ศตวรรษ ได้มีผู้แต่งคัมภีร์ภาษายะอธิบายพรหมสูตรเกิดขึ้นทุกยุค ทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน สำนักเวทานตะเป็นสำนักที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน นักเทววิทยาและอาจารย์ผู้สอนธรรมทางศาสนาที่มีชื่อเสียงหลายท่านในยุค ปัจจุบัน เช่น วิเวกานันทะ อโรพินโท โฆษ และนักปรัชญาหลายคน เช่น ราชาภักษณัน ต่างก็เป็นนักปรัชญาผู้ยึดถือหลักเวทานตะทั้งสิ้น หลักคำสอน ของเวทานตะมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์อุปนิษัท และหลักคำสอนนั้นได้ให้รูปแบบทางด้านเหตุผลและการจัดระเบียบแก่ความคิดทางด้านปรัชญาเวทานตะ ซึ่งมีหลายความคิด หลักปรัชญาเวทานตะที่คนให้ความเคารพนับถือมากแบบปรัชญาคลาสสิกของตะวันตก คือเวทานตะของนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ชื่อ คังกรากาจารย์ (ค.ศ. 788-820) คังกรากาจารย์เดิมเป็นพราหมณ์อินเดียใต้ นับถือ ศาสนาฮินดูไศวนิกาย แม้จะมีอายุไม่ยืนยาวแต่ก็ได้แต่งภาษายะอธิบาย พรหมสูตร ภาษายะอธิบายคัมภีร์อุปนิษัทหลายเล่มได้ท่องเที่ยวสั่งสอนปรัชญาเวทานตะของตนไปทั่วอินเดีย และได้ก่อตั้งคณะสงฆ์ฮินดูแบบของตนขึ้น คังกรากาจารย์เป็นคนในวาระพราหมณ์ที่ยึดถือตามความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม วรรณกรรมยุคพระเวททั้งหมด คังกรากาจารย์ถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ทางศาสนาและมีความถูกต้องที่ใครๆ ไม่อาจที่จะสงสัยและตั้งปัญหาขึ้นมาถามได้ เมื่อต้องการที่จะทำให้สิ่งขัดแย้งกันเองไปด้วยกันได้ คังกรากาจารย์จำเป็นต้องฟังกลยุทธ์ที่รู้จักกันอยู่แล้วในพุทธศาสนา คือ สัจจะสองระดับ สัจจะ ระดับธรรมดาที่เห็นอยู่ทุกวันนี้คือพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และเป็นไปตาม กระบวนการแห่งวิวัฒนาการตามหลักคำสอนของปรัชญาสาขายะ คังกรากาจารย์ นำหลักคุณะ 3 ประการของสาขายะมาใช้ แต่เมื่อว่าตามสัจจะในระดับสูงสุด แล้วสิ่งปรากฏให้เราเห็นทั้งหมดในจักรวาลเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง โลกเป็นมายาคือ ภาพลวงตา เป็นความฝัน เป็นพยับแดด เป็นภาพปะติดปะต่อที่เราจินตนาการขึ้นเอง เมื่อพิจารณาจนถึงที่สุดแล้วสิ่งที่มีอยู่จริงคือพรหม (Brahman) ซึ่งก็คือสิ่งหนึ่งซึ่งไม่ใช่ตัวบุคคลแต่เป็นอาตมันของโลกซึ่งเรียกว่าปรมาตมันตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท ปรมาตมันนี่คือสิ่งเดียวกับอาตมันที่มีอยู่ในตัวบุคคลทุกคน ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท ความหลุดพ้น

จากการเวียนว่ายตายเกิดจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการรู้อย่างแท้จริงว่าอาตมามันในตัวบุคคลและปรมาตมมัน คือสิ่งเดียวกัน ความรู้นี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการทำสมาธิ พรหมของคังกราจารย์ ไม่แตกต่างไปจากศูนย์ตาหรือนิรวาณะของ พุทธศาสนามหายานเลย ความจริงข้อนี้ฝ่ายปรัภษของคังกราจารย์ทราบเป็นอย่างดี พวกเขาจึงให้สมญา คังกราจารย์ ว่า ปรัจฉันนเพาพะอะ “ชาวพุทธผู้แฝงตัวอยู่ในคราบของฮินดู” ความยิ่งใหญ่ของคังกราจารย์อยู่ตรงที่ท่านมีความเฉียบแหลมอย่างยิ่งในการโต้กับฝ่ายตรงข้ามโดยใช้เหตุใช้ผล เราต้องยอมรับว่าโดยอาศัยความสามารถในการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลและโดยการตีความวลีบางวลีแบบใช้ความหมายโดยนัยไม่ใช่ตรงๆ คังกราจารย์สามารถลดข้อความที่ขัดแย้งกันในคัมภีร์อุปนิษัตลงได้ ทำให้คัมภีร์เป็นระบบที่ไม่มีอะไรขัดแย้งกัน คัมภีร์อุปนิษัตจึงยังคงเป็นคัมภีร์ทางปรัชญาของศาสนาฮินดูสำหรับปัญญาชน ที่คนให้ความเชื่อถือจนทุกวันนี้ แม้ว่าจะมีผู้ท้าทายความน่าเชื่อถือของคัมภีร์อุปนิษัตอยู่บ้างก็ตาม การเปรียบเทียบสังกราจารย์ของศาสนาฮินดูกับเซนต์ โทมัส อะกินัส ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก นับว่าเทียบกันได้ทีเดียว หลักปรัชญาของคังกราจารย์บ่อยครั้งจะมีชื่อว่า “อทไวตะ” (หนึ่งไม่มี สอง) บางทีก็เรียกว่า “เกวลาทไวตะ” (หนึ่งไม่มีสองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น)

6. สรุป

ปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู ในการศึกษานี้มี 6 ระบบ ได้แก่ (1) นยายะ ระบบปรัชญาซึ่งเดิมอาจไม่มีพระเป็นเจ้าแต่ต่อมานับถือพระเป็นเจ้า แสดงทฤษฎีแห่งญาณวิทยา ส่วนใหญ่เป็นหลักแห่งตรรกศาสตร์ บางทีจึงเรียกว่าตรรกวิทยาบ้าง วาทวิทยาบ้าง (2) ไวเศษิกะ ระบบปรัชญา ซึ่งเดิมไม่มีพระเป็นเจ้าแต่ต่อมานับถือพระเป็นเจ้า แสดงทฤษฎีวิเคราะห์สภาวะธรรมต่างๆ ในธรรมชาติ แยกออกเป็นส่วนย่อยที่ละเอียดที่สุดจนถึงวิเศษะในปริมาณ ถือหลักตรรกศาสตร์ตามแนวของนยายะ (3) สางขยะ ระบบปรัชญา ปฏิเสธพระเป็นเจ้า แสดงทฤษฎีทวินิยม ยอมรับมูลการณ์ ทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ และความสัมพันธ์แห่งมูลสัจ 2 ฝ่ายนี้ตามหลักวิวัฒนาการ (4) โยคะ ระบบปรัชญายอมรับพระเป็นเจ้า อิงทฤษฎีของสางขยะ แต่เน้นภาคปฏิบัติในการฝึกจิต (5) มีมางสา ระบบปรัชญาเชิดชูพระเวท แสดงความหมาย ความสำคัญ หลักและวิธีการในการประกอบพิธีกรรมแห่งพระเวทให้ถูกต้อง (6) เวทานตะ หรือ อุตตรมีมางสา ระบบปรัชญาเชิดชูพระเวทสืบทอดคำสอนแห่งอุปนิษัต สำแดงหลักปรัชญาที่เป็นแก่นแท้ลึกซึ้งและเป็นยอดสุดแห่งพระเวท

7. เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2567). *ความรู้ศาสนาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ชุมชุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 2.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). *ศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ชุมชุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 3.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2551). *กรมการศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมการศาสนา และอนุกรรมการส่งเสริมกิจการศาสนาและศาสนิกสัมพันธ์. (2561). *วิถีชีวิต 5 ศาสนิกใน
ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ราไทยเพรส จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 5.
- พระมหาดาวสยาม, วชิรปัญญา และ พระรัตน์ แก้ว. *พระพุทธศาสนาในเส้นทางสายไหม, ประวัติศาสตร์,
หลักฐานทาง โบราณคดี และ พัฒนาการการสร้างอารยธรรมของมนุษยชาติ*. สถาบันวิจัยพุทธ
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Basham, A.L. (2559). *อินเดียมหัศจรรย์*. กาญจนี ละอองศรี บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโต
โยต้าประเทศไทย.